

Leo Dribins

LATVIJAS NACIONĀLO MINORITĀŠU HISTORIOGRĀFIJA

II daļa. Latvijas nacionālo minoritāšu historiogrāfija atjaunotajā Latvijas Republikā 1990.–2008. gadā*

1. NACIONĀLO MINORITĀŠU ATJAUNOŠANĀS LATVIJĀ (1988–1991)

Padomju okupācijas režīms īstenoja etnisko minoritāšu identitātes sagraušanas politiku – slēdza minoritāšu kultūras biedrības un skolas, aizliedza paša minoritātes jēdziena pozitīvu lietojumu zinātniskajā literatūrā. 1980. gadā ap 85% nekrievu minoritāšu bērnu Latvijā mācījās krievvalodīgās skolās, ap 15% – latviešu skolās (galvenokārt lauku rajonos). 80. gadu beigās jau ap 90% mācījās krieviski.¹

1989. gada tautas skaitīšanas laikā tikai 27,1% poļu Latvijā vēl prata savas tautas valodu, no ebrejiem tikai 22,5% vēl varēja runāt jidišā, 32,2% baltkrievu un 45,9% ukraiņu ģimenē vēl lietoja savu nacionālo valodu, igauņu vidē dzimtās valodas lietotāju īpatsvars bija samērā augsts – 50,3%, lietuviešu – pat 63,9%.²

Tomēr valdošajai kompartijai neizdevās izdzēst no cilvēku apziņas atmiņas par savas etniskās un kultūras identitātes saglabāšanu un izkopšanu Latvijas Republikā līdz 1940. gadam. Tādēļ komunistu totalitārās varas sairuma laikā, sākoties latviešu tautas nacionālajai atmodai, ļoti strauji sāka atjaunoties Latvijas nacionālo minoritāšu sabiedriskā dzīve. 1988. gada 1. decembrī minoritāšu kultūras biedrības jau apvienoja ap 4 tūkstošiem cilvēku.

Latvijas Tautas frontes (LTF) 1. kongresā 1988. gada 8. oktobrī atklāšanas runā Jānis Peters paziņoja: “Katrai mazākumtautībai jānodrošina tiesības uz kultūras un izglītības autonomiju... Mēģinājums radīt jaunu etnisku jēdzienu – padomju tauta... ir zooloģisks eksperiments ar cilvēkiem. Un to var salīdzināt ar Lisenko avantūru augu valstī.”³ LTF orientēja uz Latvijas Republikas parlamentārajā periodā – 1918.–1934. gadā gūtās pieredzes lietojumu minoritāšu tiesībās

* Raksta I daļu sk. “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” 2008. gada 3. numurā.

un sabiedriskā līdzdalībā. Bet bija arī jauni pasākumi. 1988. gada 4. decembrī tika galīgi izveidota Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācija (LNKBA) – nacionālo minoritāšu centrs, kas pieslējās LTF un aktīvi iekļāvās cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tā līdere Ita Kozakēviča kļuva ne tikai par nacionālo minoritāšu, bet arī par visas Latvijas tautas varoni brīvības atgūšanā.

Tomēr šis pārmaiņas galvenokārt skāra bijušo Latvijas mazākumtautību pārstāvjus un viņu pēcnācējus. Pēckara ieceļotāju – krievu, baltkrievu, ukraiņu u.c. vairums nevēlējās, lai viņus uzskata par mazākuma cilvēkiem. Šo noskaņojumu pauda tā saucamā Interfronte, kas prasīja Latvijas pārvēršanu par multinacionālu valsti ar valsts varas sadalījumu starp šeit dzīvojošām tautībām. Atgriešanos pie minoritātes statusa atbalstīja ieceļotāju 1989. gada martā dibinātā Latvijas Krievu kultūras biedrība (vad. Jurijs Abizovs). LNKBA 1989. gada 5. augustā nāca klajā ar paziņojumu, kurā noraidīja sovietisko krievu pretenzijas “uz vecākā un svarīgākā lomu, ko motivē ar savu skaitlisko pārsvaru Latvijas teritorijā”.⁴ LTF un LNKBA panāca, ka LPSR Augstākā Padome 1989. gada 24. augustā izveidoja komisiju Latvijas mazākumtautību likuma izstrādei.

Komisijas sēdēs notika asas diskusijas, bija pat priekšlikums izsludināt Latvijai par “federatīvu republiku” ar divām parlamenta palātām. Virsroku guva nacionālās valsts un minoritāšu tiesību piekritēji. 1990. gada februārī komisija LPSR AP Prezidijam iesniedza likumprojekta “Par LPSR nacionālo grupu tiesībām” sagatavoto tekstu. Tajā bija apsolīta visu nacionālo un etnisko grupu kultūras autonomijas garantēšana.⁵

Pēc 1990. gada 4. maija likumprojekts tika nodots Latvijas Augstākās Padomes Cilvēktiesību un nacionālo jautājumu komisijai, ko vadīja Ita Kozakēviča. Varas pārveidošanas uzdevumu burzmā minoritāšu tiesību lietas nelikās steidzīgi risināmas, bet, kad 1990. gada oktobrī I. Kozakēviča gāja bojā dabas stihijā pie Itālijas krastiem, likumprojektu vispār vairs neapsprieda. Tīkmēr minoritāšu organizācijas vairojās, biedrību skaitam sasniedzot 60.

Pēc 1991. gada janvāra politiskajām sadursmēm un barikāžu cīņām LTF un LR Augstākā Padome secināja, ka bez etnisko minoritāšu plašāka atbalsta nevarēs nodrošināt pilnīgu neatkarības atgūšanu. Minoritāšu tiesību likumprojektu janvārī steidzīgi izskatīja LR Augstākā Padome un pieņēma pirmajā lasījumā. Projekta tekstu ar precizētu nosaukumu “Latvijas Republikas likums Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju” publicēja avīzēs “Diena” un “Rīgas Balss”.⁶ Likumu galīgi pieņēma 1991. gada 19. martā. Ar to Latvija pievienojās starptautiski demokrātiskai likumdošanai par minoritāšu tiesībām un akceptēja nodomu turpināt Latvijā 1918.–1934. gadā iesāktu minoritāšu kultūras auto-

nomijas politiku. Jaunumi bija likuma 5. un 8. pantā, kuri attiecināja minoritāšu tiesības uz visiem Latvijā esošiem cittautiešu pastāvīgajiem iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu agrākās pilsonības un uzturēšanās laika Latvijā. Likuma oficiālā publicēšana notika 1991. gada 6. jūnijā LR AP "Ziņotāja" 21. numurā.

Līdz ar to tiesiski bija atjaunota etnisko minoritāšu leģitimitāte Latvijas valstī. Tas rosināja arī zinātnisko interesi par cittautiešu kopienu vēsturi, to vietu un lomu valsts dzīvē. Minoritāšu historiogrāfijas atjaunotne bija arī politiski nepieciešama. Pēc Latvijas neatkarības pilnīgas atjaunošanas 1991. gadā valsts un minoritāšu, kā arī visu etnisko kopumu savstarpējās attiecības atkal ieguva konfrontējošu izteiksmi. Pēc PSRS sairšanas minoritāšu politiskās un kultūras izpausmēs plaši ieņāca līdz tam malā stāvošie iecelotāji: krievu iedzīvotāji no PSRS un ar viņiem solidārie ukraiņi, baltkrievi, citi, kas neatzina minoritāro identitāti. Viņi pieprasīja sev Latvijas pilsonību un visas pilsoņu tiesības, atbalstīja politiskās partijas un grupas, kas noliedza nacionālas valsts nepieciešamību, proponēja divkopienu (latvieši un krievvalodīgie) valsts modeli. No 150 minoritāšu organizācijām 90. gadu vidū apmēram puse nostājās krasā opozīcijā pret neatkarīgu valsti. Radās situācija, kurā brieda etniskie konflikti. Valsts uzdevums bija novērst etnosu sadursmi. Daudzi zinātnieki, to vidū vēsturnieki, aktīvi iekļāvās minoritāšu problēmas mierīgā atrisināšanā. Šim uzdevumam kalpoja arī Latvijas etnisko minoritāšu vēstures izpēte un tās rezultātu publicēšana.

2. LATVIEŠI ATJAUNO MINORITĀŠU HISTORIOGRĀFIJU. INFORMATĪVIE PĒTĪJUMI

1988. gada otrajā pusē LPSR presē sāka parādīties atsevišķi raksti ar etnisko minoritāšu pagātnes fragmentiem. Autori bija žurnālisti, bieži šī tēma aizpildīja nedēļas laikraksta "Literatūra un Māksla" lappuses. Piemēram, 1988. gada 25. novembra numurs bija veltīts Latvijas ebreju likteņiem padomju un nacistu okupācijas gados. No zinātniekiem minoritāšu vēstures izzināšanai spēcīgu ierosmi deva LZA akadēmiķis Jānis Stradiņš ar savu referātu "Baltvācu problēmu loks mūsu kultūrvēsturē" Latvijas grāmatniecības četrsimtgades konferencē 1988. gada 17. novembrī un referātu Latvijas Tautu forumā 1988. gada 10. decembrī, kā arī rakstu "Vācbaltieši Latvijas kultūras kopībā" laikrakstā "Literatūra un Māksla" 1990. gada 13. janvārī.⁷ Viņa sniegtie fakti un vērtējumi noraidīja agrāk Latvijā izplatīto priekšstatu par vācu nebrīves nomācošo 700 gadu ilgo melno jūgu, kas neļāvis latviešiem garīgi pacelties līdz Eiropas līmenim. J. Stradiņš parādīja, ka Latvijas kultūra, kuras gaisotnē attīstījās latviešu tauta, radīta arī ar vāciešu ierosmi un līdzdalību. Daudziem vāciešiem šeit bija vienīgā dzimtene. Akadēmiķis J. Stradiņš arī aicināja dot jaunu

skatījumam ebreju lomai Latvijas vēsturē, viņu garīguma un pieredzes nozīmei, kas padomju varas gados tika noklusēta. Tāpat noklusēta vai mazināta bija patiesība par holokausta asiņaino norisi tā “Latvijas poligonā”, un J. Stradiņa vērojumā “drūmās vēstures” noklusēšana krasi saasināja ebreju un latviešu attiecības, kaut gan šīs divas tautas šeit nekad nebija politiskas ienaidnieces. Holokausta nosodījumu un tā vietējo īstenotāju atmaskošanu J. Stradiņš izvirzīja par obligātu priekšnoteikumu visu Latvijā dzīvojošo cilvēku normālai sabiedriskai sadzīvei demokrātiskā valstī.⁸

Holokausta nežēlīgās vēstures noklusēšanas kurlumu pārtrauca Marģera Vestermana publikācija “Cilvēcībai bija jāklusē” laikrakstā “Literatūra un Māksla” 1988. gada 25. novembrī un Itakas koledžas (ASV) profesora Andrieva Ezergaiļa pētījums “Arāja komanda” žurnāla “Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis” 1988. gada 10. numurā.⁹

Holokausta vēsture ir atsevišķas historiogrāfijas tēma. Tā skar daudz Eiropas zemju vēsturi, daudz tautu vēsturi. Pirmām kārtām Vācijas vēsturi. Tā nav minoritāšu vēstures tieša sastāvdaļa. Bet, neizpētot un neatklājot visu patiesību par šo 20. gadsimta šausmīgo noziegumu, nevar radīt objektīvu, patiesu etnisko attiecību kopainu Otrā pasaules kara laikā.

Latvijā šo patiesību ir pilnībā atklājusi Latvijas Vēsturnieku komisija ar savu Rakstu 23 sējumiem. Tas ir Eiropas mēroga izcils zinātnisks sasniegums.

Arī etnisko minoritāšu vēstures izpētē Latvijas vēsturnieki ir tikuši tālāk nekā citur Eiropā. Tas noticis pēc Latvijas neatkarības atgūšanas. Turklāt to galvenokārt paveikuši latviešu izcelsmes vēsturnieki un citu tautību zinātnieki no Latvijas pilsoņu vides, kuriem bijusi patriotiska vēlme cieši savienot mazākumtautību vēsturi ar latviešu vēsturi vienotā kopainā.

Etnisko minoritāšu vēsturi no 1990. gada kompleksi sāka pētīt Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centrs, ko vadīja filozofijas doktors Elmārs Vēbers. Tā pētnieki Dr. habil. hist. Ilga Apine, Dr. hist. Leo Dribins, Vladislavs Volkovs sevišķi interesējās par slāvu un ebreju minoritātēm. Latvijas Universitātē minoritāšu vēsturi pētīja Dr. habil. hist. Inesis Feldmanis (vācbaltiešu tēma) un Dr. habil. hist. Aivars Stranga (ebreji Latvijas Republikā), Kultūras akadēmijā – Juris Goldmanis (minoritāšu dalība Latvijas politiskajā dzīvē), Policijas akadēmijā – Helēna Šimkuva (vācbaltieši), Latvijas Valsts vēstures arhīvā – Ēriks Jēkabsons un Valters Ščerbinskis (poļi, lietuvieši, baltkrievi, dienvīdu tautas).

Šeit nenorādu lībiešu vēstures pētniekus, kuri uzsāka plašu šīs autohtonās Latvijas tautības izpēti. Mūsaprāt, tā ir tuvāka latviešu, nevis minoritāšu vēsturei. To pierāda arī LZA akadēmiķa Saulveža Cimermaņa pētījumi.

Minoritāšu vēstures izgaismojuma pirmais pieteikums dots 1990. gadā iznākušajā krājumā “Pretstatu cīņā” publicētajā A. Straumes rakstā “Starpnacionālās attiecības Latvijā (1920–1940)”. Tajā sniegts vispārīgs pārskats par minoritāšu politikas vietu Latvijas Republikas tā laika etnopolitikā.¹⁰ Krājumā ievietots arī I. Feldmaņa, A. Strangas un M. Virša raksts “Latvijas vāciešu izčeļošana 1939. gadā”, kas deva jaunu skatījumu uz vācbaltiešu repatriāciju un viņu kopienas vēstures izbeigšanos.¹¹ Autori pierādīja, ka lēmumu par izčeļošanu nerādīja vācbaltiešu intereses, viņi nebija apdraudēti. Arī Latvijas valsts to neprasiya. Tas bija Vācijas uzspiests pasākums, saskaņots ar PSRS interesēm Baltijā. Autori pievienojās Vācijas tiesīzbīznātnieka Dītriha A. Lēbera viedoklim, ka tā bijusi “piespiedu optācija”. Latviešu un nevācu mazākumtautību lielākā daļa 1939. gadā gan priecājās par vācbaltiešu kopienas izzušanu – aizbrauca taču šovinistiski noskaņotā vācbaltiešu virsotne, tas mazināja spriegumu nacionālajās attiecībās, bet atnesa arī Latvijai lielus zaudējumus. Valsti atstāja izglītotākā iedzīvotāju daļa, iezīmējās “intelektuālā vakuuma” veidošanās, kas paplašinājās pēc 1940. gada jūnija.

Vācbaltiešu un latviešu politikajām attiecībām veltīts L. Dribina raksts “Latvijas nacionālā valsts un vācbaltiešu minoritāte”, kas publicēts “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” 1996. gada 3. numurā. Tas parādīja abu tautu spēju pārtraukt konfrontāciju un meklēt sadarbības ceļu.

Vācbaltiešu minoritātes vēstures pārvērtēšanā daudz paveica H. Šimkuva ar saviem rakstiem “Ieskats Latvijas vāciešu partiju vēsturē” un “Vācu skolu pastāvēšanas problēmas Latvijas Republikā (1919–1939)”.¹² Tā iesākās vācbaltiešu kopienas vēstures pārskatīšana, atbrīvojoties no pārāk politizētas, tendenciozas attieksmes pret šo Latvijas vēsturisko iedzīvotāju daļu.

1990.–1995. gads iezīmējās ar jauniem pētījumiem par Latvijas ebreju kopienas vēsturi. Tos galvenokārt veica pašu ebreju autori. Pirmais ceļa lauzējs šai tēmai bija 1989. gadā nodibinātās Rīgas ebreju vidusskolas (vēlāk Š. Dubnova skolas) direktors Hone Bregmans. 1990. gadā krājumā “Latvijas likteņgadi. IV” tika publicēts viņa raksts “Ebreji Latvijas vēsturē”, kas deva ebreju 400 gadu esamības pirmo objektīvo atspoguļojumu mūsu zemē. Tas isā ekskursā rādīja ebreju saimniecisko un garīgo iniciatīvu vēsturi, reizē parādot gan viņu noslieci uz revolucionārismu, gan uz savas tautas nacionālo ideju aizstāvību.¹³ Jāatzīstas, ka tieši H. Bregmans pamudināja mani pievērsties Latvijas ebreju kopienas izpētei (biju viņa raksta zinātniskais redaktors). Vēlāk tapa mani raksti “Ebreju tēma latviešu presē” un “Latvijas ebreju uguns stabs”, kurus publicēja avīze “Diena”.¹⁴ Pirmais parādīja latviešu dažādo, bieži pretējo attieksmi pret ebrejiem, otrs – ebreju dalību Latvijas Brīvības cīņās 1918.–1920. gadā. Tajos centos pierādīt,

ka ebreji šeit nebija svešinieki, viņu liktenis veidojās ciešā kopībā ar Latvijas un latviešu tautas likteni. Ebreju tēmas pētīšanā daudz palīdzēja Rīgas ebreju kopienas iedibinātais muzejs "Ebreji Latvijā", ko vadīja vēsturnieks Margērs Vestermanis.

1992. gadā Daugavpilī izveidojās vietējās ebreju kopienas vēstures pētnieku grupa, ko sākumā vadīja kopienas valdes priekšsēdētājs uzņēmējs Anatolijs Fišils. Tajā iesaistījās Daugavpils Pedagoģiskā institūta mācību spēki Josifs Šteimans, Boriss Volkovičs, novadpētnieks Zalmans Jakubs. 1993. gadā nāca klajā šīs pētnieku grupas sagatavota 399 lappuses bieža grāmata krievu valodā "Ebreji Daugavpilī". Tā stāsta par ebreju sabiedrisko dzīvi pilsētā kopš viņu ienākšanas 17. gadsimtā (gads nav zināms) līdz Daugavpils geto pēdējo ieslodzīto nogalināšanai 1943. gada 28. oktobrī. Grāmatā dominē atsevišķu cilvēku likteņi dažādos vēstures periodos, akcentēta viņu profesionālā darbība un garīgā stāja ebreju reliģiskajā un sekulārajā dimensijā. Tekstus papildina dokumenti, tabulas, fotogrāfijas. Grāmata izpelnījās ievērību pasaules ebreju diasporā. Tā guva turpinājumu 2. sējumā, ko izdeva 1999. gadā, 3. sējumā 2001. gadā (abi sējumi S. Mejerovas un B. Volkoviča redakcijā) un 4. sējumā 2005. gadā (B. Volkoviča un I. Ročko redakcijā).¹⁵ Kopējais lapu skaits pārsniedz tūkstoti. Tādējādi nacistu un viņu pakalpiņu iznīcinātā Daugavpils ebreju kopiena historiogrāfiski tika saglabāta cilvēku atmiņai, netika izsvītota nezināmās kapenēs un upuru grāvjos.

90. gadu pirmajā pusē ar minoritāšu vēstures fragmentiem sāka iepazīstināt skolēnus. 1992. gadā Latvijas ģeogrāfijas hrestomātijā skolām bija nodaļa "Cittautieši", kurā stāstīts par libiešu, lietuviešu, igauņu, vāciešu, čigānu, ebreju, slāvu – krievu, baltkrievu, ukraiņu un poļu ienākšanu, skaita izaugsmi, tradīcijām un paražām Latvijā.¹⁶

Materiāli plašākam minoritāšu apskatam līdz 1995. gadam tika iegūti daudzās intervijās, arhīvu un statistikas ziņu izpētē, kā arī sarīkojot vairākus seminārus ar lielāko minoritāro kopienu aktīvistiem.

Tā tika sagatavoti priekšnoteikumi plašai sabiedrības informēšanai par minoritāšu vietu Latvijas vēsturē un tagadnē. Publikāciju klāstu atklāja Latvijas Tieslietu ministrijas Nacionālo lietu nodaļas pasūtītais informatīvais materiāls "Nacionālās un etniskās grupas Latvijā". Tā autori bija zinātnieki Ilga Apine, Leo Dribins, Saulvedis Cimermanis, Pēteris Blūms, Ilmārs Mežs un nodaļas darbinieces Aina Balaško un Lilija Saviča, grāmatas zinātniskais redaktors – Leo Dribins. Pirmajā nodaļā "No minoritāšu vēstures (1918–1988)" uzsvērtā šīs vēstures pēctecība. Minoritātes neradās Trešās atmodas laikā, tās piedzima demokrātiskā Latvijā pēc 1918. gada, un tām jau bija savas tradīcijas, radās satvars kultūras autonomijas veidolā. Grāmatas autori centās pierādīt šīs tendences turpinājuma nepieciešamību. Grāmata tika izdota arī krievu un angļu valodā, lai informētu ārvalstu pētniekus un

interesentus.¹⁷ Šim nolūkam kalpoja arī Latvijas Universitātes izdots žurnāls *“Humanities and Social Sciences. Latvia”*, kura 1994. gada 3. numurs un 1996. gada 3. numurs bija veltīts minoritāšu vēsturei. Kopīgos pārskatus deva E. Vēbers, J. Goldmanis un L. Dribins, par krievu vēsturi Latvijā rakstīja V. Volkovs un J. Abizovs, par lietuviešiem – J. Budzinauskiene, par baltkrieviem un poļiem – I. Apine, par igauņiem – K. Krūzs, par vāciešiem – I. Feldmanis, L. Dribins un J. Ansviesulis, par ebrejiem – T. Aleksejeva, G. Straube un L. Dribins. Tas faktiski bija plašs savāktās informācijas apkopojums.

Daudzpusīgāku skatījumu deva Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieku sagatavotās grāmatas par atsevišķām lielākām minoritātēm. Faktiski tā bija grāmatu sērija. Kā pirmās 1995. gadā tika izdotas divas grāmatas – I. Apines *“Baltkrievi Latvijā”* un L. Dribina *“Ukraini Latvijā”*. Šo minoritāšu izvēli noteica krieviski runājošo vidē izplatīties uzskats, ka pēc padomju iekārtā īstenotās sovietizācijas un rusifikācijas šīm tautībām Latvijā vairs nav etniskās grupas nākotnes. Abi autori pierādīja, ka vietējo baltkrievu un ukraiņu etniskā identitāte ir gan ievainota, bet nav izzudusi, vēl var izveidoties stabilas mazākumtautības.¹⁸ 1996. gadā izdotajai V. Volkova grāmatai *“Krievi Latvijā”* bija jāpārlicina, ka krievu etniskais kopums Latvijā nav pāretniska tautas grupa, kura veido valsti valstī, bet ir tipiska liela etniska minoritāte ar savu patstāvīgu vēsturi.¹⁹ 1996. gadā nāca klajā arī Ē. Jēkabsona apjomīgais darbs *“Poļi Latvijā”*, kurā parādīta nacionālistiski noskaņoto vietējo poļu (sevišķi Latgalē) pakāpeniska piemērošanās Latvijas nacionālajai valstij un savas minoritārās kopības izveidošana. Tā vēlāk neklanjās ne padomju, ne nacistu okupācijai un 1988.–1989. gadā ātri atdzima, kļūstot par organizētāko Latvijas mazākumtautību ar savu nacionālo inteliģenci.²⁰ 1996. gadā iznākusi L. Dribina grāmata *“Ebreji Latvijā”* apgāza antisemītu izplatīto priekšstatu, ka latvieši un ebreji bijuši nesamierināmi konkurenti un Latvijas brīvvalstī ebreji veidojuši kreiso spēku antinacionālistisko kodolu. Autors parāda reliģisko un cionistisko ideju primaritāti ebreju apziņā. Otrā pasaules kara gados viņi bija nacismam visnevēlamākie, iznīcībai paredzētie, viņu “galveno upuru” vietu noteica nacisma rasistiskā ideoloģija. Diemžēl Latvijas teritorijā tika radīts viens no pirmajiem holokausta poligoniem. Un tomēr – 1988. gadā tieši no ebreju vidus nāca daudzi izcili tautas atmodas cīnītāji. Te izpaudās ebreju patībā slēpto tradīciju spēks.²¹

Visas šīs grāmatas Latvijas presē saņēma pozitīvas recenzijas, taču krievu sabiedrībā netrūka arī kritisku vērtējumu. (Katrā grāmatā bija saīsināts teksts krievu un angļu valodā.) Diskusiju 1996. gada oktobrī apkopoja Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra *“Apkārt-raksts”*, kurā tika ievietota Borisa Kolčanova koprecenzija. Autors atzinīgi novērtēja grāmatu novitāti un sevišķu noderīgumu tiem, kas gan dzīvoja Latvijā, bet “sēdēja uz čemodāniem”. V. Volkovam tika

pārmests, ka viņš pārāk izcēlis preses informāciju un maz izmantojis socioloģiskās aptaujas. I. Apinei esot pārāk optimistisks vērtējums par baltkrieviem, esot vairāk jāatdala tie, kas sevi tikai "deklarē", no tiem, kas tiešām piedalās kopienas dzīvē. L. Dribins saņēma kritiku par tādu tiesisku normu atzišanu, kas prasa no nacionālās minoritātes iekļauties valsts pilsoņu kopumā. Turklāt ebrejus L. Dribins esot dalījis pilsoņos un pēckara iecelotajos, tendenciozi uzvēlis vainu par antisemitisma rašanos Latvijā Krievijas antisemītiem. Krievu žurnālā "Daugava" kvalificētu recenziju par grāmatu "Ebreji Latvijā" publicēja vēstures doktors Grigorijs Smirins, kas arī izteica pieņēmumu, ka Latvijā ienācis ne tikai "krieviskais", bet radies arī vietējais nacionālais antisemitisms, un pārmeta L. Dribinam pārāk striktu ebreju sadalījumu pēc viņu ideoloģiskās apziņas, kura vieniem veidojās Latvijā, bet citiem Krievijā.²² Toties vēsturnieks M. Vestermanis savā recenzijā "Labāk iepazīt citam citu" nostājās L. Dribina pusē un nepiekrita G. Smirina priekšstatam, ka Latvijas ebreju vairums izsenis ir "ienācēji no Krievijas", jo Kurzemes un Rīgas ebreji taču nāca no Vācijas, Viduseiropas,²³ viņu identitātē bija piesaiste vācu kultūrai.

Šī M. Vestermaņa piezīme bija svarīga sakarā ar pazīstamā ebreju rakstnieka Leonīda Kovaļa aso uzbrukumu L. Dribina viedoklim avīzes "SM" 1996. gada 17. septembra numurā, pārmetot viņam "ebreju sašķelšanu" un Interfrontes "vainīgo meklēšanu" Krievijas ebreju aprindās. Diskusija palīdzēja grāmatu autoriem turpināt iesāktos pētījumus.

Tā laika publikācijas par etniskajām minoritātēm deva pamatu pirmo apkopojošo grāmatu tekstiem. 1997. gadā nāca klajā Elmāra Vēbera monogrāfija "Latvijas valsts un etniskās minoritātes".²⁴ Autors secināja, ka, sākot ar 1990. gadu, Latvijā notikusi etniskā diferenciacija un daļēja cittautiešu imigrācija, kas samazināja viņu skaitu par 133,8 tūkstošiem cilvēku.²⁵ Relatīvi visvairāk mazinājās ebreju skaits (repatriācija uz Izraēlu), visvairāk – 58,3% izceļotāju bija krievi. Stāvokli sarežģīja nepilsoņu pārsvars minoritātēs (starp ukraiņiem 93,2%, baltkrieviem 80%, krieviem 61,4%). Tā bija krasa atšķirība no Latvijas Republikas minoritātēm 1920.–1940. gadā. Izveidojās pavisam citāda minoritāšu problēma. Strīds notika ne jau par minoritāšu tiesībām, bet par Latvijas valstiskuma izveides modeli. No tā risinājuma bija atkarīga nacionālās valsts saglabāšanās un attīstība. E. Vēbers uzskatīja, ka izeja rodama ar nacionālu valodas politiku un valsts nācijas veidošanos. "Latvijai nav jāklūst par pārprastu multikulturālisma neierobežotu iespēju zemi", tas pieļaujams tikai etnisko minoritāšu kultūras daudzveidības saglabāšanā.²⁶ Grāmata pietuvoja sabiedrisko domu integrācijas idejai.

1997. gadā tika izveidota zinātnieku, kultūras darbinieku un vēstures skolotāju grupa, kuras uzdevums bija mācību līdzekļa sagatavošana par Latvijas minoritātēm. Tas nāca klajā 1998. gada pavasarī,

ar nosaukumu "Mazākumtautību vēsture Latvijā. Eksperimentāls metodisks līdzeklis". Grāmatas sastādītājs bija L. Dribins. Tā bija sava veida hrestomātija ar rakstiem par libiešiem (autors S. Cimermanis), lietuviešiem (A. Treija, L. Dribins), igauņiem (I. Strenga), krieviem (V. Volkovs), baltkrieviem, poļiem, čigāniem (I. Apine), vāciešiem, ebrejiem (L. Dribins), bij. Krievijas dienvidu tautām (tatāri, azerbaidžāņi, armēņi, gruzīni, karaīmi – autors V. Ščerbinskis).²⁷ Grāmatas metodisko daļu sagatavoja skolotāji Igors Vatoļins un Ina Evardsone. Šī grāmata deva iespēju visās Latvijas vidusskolās un pamatskolu vecākajās klasēs vēstures stundās iepazīstināt skolēnus ar Latvijas etnisko minoritāšu bagāto vēsturi. Šim nolūkam kalpoja arī I. Apines, L. Dribina, I. Evardsones un LU docenta Imanta Medņa kopdarbs "Etnisko attiecību vēsture Latvijā", ko 1999. gadā pasūtīja Izglītības un zinātnes ministrija un ko izdeva nākamajā gadā.²⁸

1998. gadā Eiropas Padomes Informācijas un dokumentācijas centrs izdeva L. Dribina monogrāfiju "Eiropas valstu minoritāšu tiesības. Vēsturisks apskats", kurā Latvijas minoritāšu tiesību vēsture tika salīdzināta ar Rietumeiropas, Viduseiropas un citu Austrumeiropas valstu minoritāšu tiesībām, kuras 20. gadsimtā galvenokārt balstījās uz starptautisko tiesību dokumentos noteiktām normām. Grāmatā parādīts, ka Latvijā šīs normas sāka iesakņoties no neatkarīgās republikas tapšanas pirmajām dienām.²⁹ Taču totalitārā 1945.–1990. gada okupācija novilcināja starptautisko minoritāšu tiesību pēckara politikas ienākšanu Latvijā, un tas radīja grūtības, veidojot valsts un mazākumtautību attiecības pēc neatkarības atgūšanas un minoritāšu atjaunotnes. Grāmata aicināja pārvarēt savstarpējo neuzticēšanos un arī Latvijā ratificēt Eiropas Padomes 1994. gada "Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību".

3. PĒTĪJUMU CENTRĀ – PROCESI, TENDENCES, PROGNOZES

1998. gads Latvijas minoritāšu dzīvē ienesa būtiskas pārmaiņas: grozījumi pilsonības likumā ierosināja naturalizāciju, un sākās sabiedrības integrācijas stimulēšana. Tika gatavota izglītības reforma, kura paredzēja minoritāšu skolu pakāpenisku pāreju no krievu mācību valodas uz latviešu valodu daudzos mācību priekšmetos. Tai bija jāveicina minoritāšu jaunatnes iekļaušanās Latvijas vienotā kultūras telpā un visas tautas pilsoniskā sabiedrībā.

Vēstures pētīšanā notika pavērsiens no informācijas bagātināšanas uz plašāka mēroga analītiskiem darbiem, parādot minoritāšu vēsturi Latvijā notiekošajos attīstības vai lejupslīdes procesos, kopsakarībā ar pārmaiņu tendencēm, vēstures pieredzi, sniedzot arī nākotnes vīziju. Turklāt vēsturnieki saglabāja interesi specializēties katras atsevišķās

minoritātes vēstures pētīšanai. Sāka ar tradicionālo ebreju un vācbaltiešu minoritāšu vēsturi, palielinājās poļu un baltkrievu vēstures izpēte, pakāpeniski pārsvaru guva pētījumi par krievu mazākumtautību.

EBREJU VĒSTURE LATVIJĀ

Šajā jomā liela metodoloģiska nozīme bija Latvijas Universitātes profesora Aivara Strangas plašajam analītiskajam pētījumam, kura rezultātā tapa grāmata “Ebreji un diktatūras Baltijā (1926–1940)”. Tās pirmais izdevums nonāca pie lasītājiem 1997. gadā, bet otrais papildinātais izdevums – 2002. gadā. Nodaļu nosaukumi “A. Smetonas un K. Peta režīmi Lietuvā un Igaunijā un ebreji”, “Ebreji un latvieši Latvijas parlamentārās republikas laikā 1918–1934”, “K. Ulmaņa režīms un ebreji. 1934–1940”, “Autoritārie režīmi Polijā, Ungārijā, Rumānijā un ebreji” rāda autora horizonta plašumu – ebreji visā nekomunistiskajā Austrumeiropā divu pasaules karu starplaikā. Viņi vispirms gūst savas identitātes saglabāšanas un attīstīšanas brīvību demokrātijas apstākļos – un pakāpeniski zaudē to, nonākot autoritāro varu pārvaldē. A. Strangas grāmata tomēr pierāda, ka Latvijā šī pārmaiņa nenotika tik strikti un drastiski kā citās Austrumeiropas valstīs. “Ulmaņa režīma gados ebreju izglītība ebreju valodā turpināja funkcionēt, un tam bija milzīga nozīme ebreju identitātes saglabāšanā ilgi pēc neatkarīgās Latvijas bojāejas un holokausta.” Pateicoties Latvijas brīvvalsti gūtājai izglītībai un sabiedriskai audzināšanai, šejienes ebreji “saglabāja ebrejiskumu un nacionālo identitāti arī padomju okupācijas gados”.³⁰ Autors pierāda, ka Ulmaņa laiki nebūt nerādīja holokausta priekšnoteikumus, bet palielināja cionisma un reliģisko draudžu lomu. Ebreju komunistu skaits samazinājās, un viņi “nekad neieņēma nekādus redzamus amatus partijā un nerādīja nevienu kaut cik redzamu ideologu”.³¹ Ebreju jaunatnes prosovetismu pastiprināja ne tik daudz Latvijas iekšpolitika kā Latvijas kritiskais starptautiskais stāvoklis, kas radīja neticību valsts nākotnei un bailes par iespējamo Vācijas iebrukumu.

Aivara Strangas daudzu gadu darba rezultātus visspilgtāk pauž viņa fundamentālā grāmata “Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts – 1945. gads”, kas izdota 2008. gadā. Tās 592 lappusēs sakopots milzīgs atklāto faktu un agrāk izdotās literatūras materiāls, pamatojoties uz kuru autors izdara savus oriģinālos secinājumus par ebreju lomu trīs Baltijas zemju vēsturē. Latvijas ebrejiem veltīta puse grāmatas. To izlasot, rodas priekšstats, ka ebreju vēsture Latvijā stipri atšķirās no viņu vēstures Lietuvā. Latvijas ebrejība vairāk veidojās Vācijas nekā Polijas un Krievijas ietekmē, un Viļņas jūdaisma centra garīgā vadošā loma izpaudās galvenokārt Latgalē.

Lietuvas un Polijas ebrejiem gan bija lieli nopelni tirdzniecības attīstībā Latvijā, bet līdz 19. gadsimtam viņi bija tikai “viestirgotāji”. Šeit izveidojās patstāvīgs spēcīgs Krievijas impērijas ekonomiskais

apgabals, kas 19. gs. ievilka sevī arī daudzus Lietuvas ebrejus, “asimilējot” viņus par Kurzemes un Rīgas ebrejiem, bet ne otrādi. Te viņi varēja būt drošāki pret antisemitu uzbrukumiem, kuri palielinājās Aleksandra III valdīšanas gados. Kurzemes guberņa, Rīga un Daugavpils pievilka ebrejus no Lietuvas un Baltkrievijas kā ekonomiski spēcīgi magnēti.³² Šeit arī notika plašā jūdaisma savienošanās ar cionismu. To nespēja iedragāt ne antisemitisms, ne ebreju jaunatnes pievēršanās sociāldemokrātu revolucionārismam. Taču, kā liecina A. Strangas grāmata, ap 100 000 ebreju atstāja Latviju Pirmā pasaules kara gados. Tā nesaruka neviena cita nelatviešu kopība. A. Stranga argumentēti pierāda, ka Latvijas ebreju jauna nacionāla pārveidība sākās 1918.–1920. gada Brīvības cīņu laikā. Ebreji noraidīja gan saistību ar P. Stučkas valdību, gan vācbaltiešu varu. Jāpiekrīt autoram, ka 1921.–1930. bija vislabākie gadi ebreju ekonomiskai rosībai un savas nacionālās kultūras izveidei Latvijā. Bet grāmata parāda: tie bija arī nacionālā antisemitisma pieauguma gadi. Latvijas demokrātiskā valsts to nespēja apturēt. Tomēr Latvijas valsts pasargāja ebrejus no grautiņu izcelsmes. Grāmatu nobeidzot, A. Stranga raksta par 1940.–1941. gada divām katastrofām – Latvijas Republikas bojāeju un holokaustu –, no kurām ebreji cieta vairāk nekā latvieši. Ja var ko autoram pārnest, tad tas drīzāk ir vēlējums: grāmata varēja būt īsāka, vairāk piemērota mūsdienu lasītāja skopajam laika limitam.

Latvijas ebreju vēsturnieks daugavpilietis Josifs Šteimans jau 1995. gadā izdeva apkopojosu grāmatu “Latvijas ebreju vēsture”, kas bija ļoti piemērota studentiem, skolotājiem un pasniedzējiem, tā iznāca divās valodās.³³ Viņš ir arī pirmais autors, kas sarakstījis grāmatu par Latgales ebreju vēstures historiogrāfiju, kurā attēlo to gan kā pasaules ebreju historiogrāfijas sadaļu, gan kā Latvijas historiogrāfijas nodaļu.³⁴

Svarīgas historiogrāfiskas atziņas un bagātīgs izziņu klāsts atrodams Borisa Volkoviča grāmatas “No ebreju kultūras vēstures Latvijā (1918–1940)” divos sējumos.³⁵ Bet sevišķi vērtīga ir viņa grāmata “Cionistiskā kustība Latvijā (1918–1940)”. Tā balstīta uz liela faktu daudzuma un argumentēti pierāda, ka cionisms bija Latvijas ebreju spēcīgākā garīgā un politiskā strāva Latvijas neatkarības gados.³⁶

2001. gadā Rumbulas traģēdijas atceres dienās Latvijas Vēsturnieku komisija izdeva L. Dribina, A. Gūtmaņa un M. Vestermaņa apcerējumu “Latvijas ebreju kopiena. Vēsture. Traģēdija. Atdzimšana”. Tas nāca klajā latviešu un angļu valodā.³⁷ Vēstures sadaļu sagatavoja L. Dribins.³⁸ Šī grāmata ātri kļuva par bibliogrāfisku retumu.

2002. gadā kā LU Filozofijas un socioloģijas institūta un LU Jūdaikas studiju centra izdevums nāca klajā L. Dribina grāmatas “Ebreji Latvijā” otrais papildinātais izdevums, kurā bija 273 lappuses salīdzinājumā ar 117 lappusēm pirmajā izdevumā. Grāmatā bija jaunas nodaļas: “Ebreju tautas izcelsme un vēsturiskais liktenis”, “Latvijas

ebreju devums Izraēlas valsts nodibināšanā un attīstīšanā”, “Ebreju dalība Latvijas nacionālās sabiedrības dzīvē”, Latvijas ebreju vēstures bibliogrāfija, almanaha “Atbrīvotājs” raksti par ebreju dalību Latvijas Brīvības karā, “Latviešu un ebreju attiecību dokumenti”.³⁹ Šī grāmata plaši izplatīta arī Izraēlā, no Latvijas ieceļojošo ebreju sabiedrībā.

Nevar neatzīmēt arī Franka Gordona grāmatu “Latvieši un žīdi spīlēs starp Vāciju un Krieviju”, kas piedzīvojusi divus izdevumus.⁴⁰ Tā nav zinātniska pētījuma rezultāts, bet publicista devums, kas tapis, iepazīstot plašu publicējumu klāstu. Autors izsaka savu personisko viedokli, kas veidojies ārpus Latvijas, dzīvojot Izraēlā un sadarbojoties ar latviešu presi ārzemēs. Ebreju kopiena pret šo grāmatu izturas visai rezervēti. Tās nepatiku izraisa arī vārda “žīds” lietojums grāmatā un tās virsrakstā. Latviešu sabiedrībā F. Gordons tiek lasīts un cienīts. Acīmredzot par vēsturnieku viņu tomēr nenosauksim.

VĀCBALTIEŠU MINORITĀTES TĒMA

Arī pēc 1990. gada šo tēmu galvenokārt pētīja Vācijā, autoru loku veidoja vācbaltieši un viņu pēcteči, kuri vēlējās celt zinātniskas sadarbības tiltu starp Vāciju un Latviju. Īpaši liela loma bija G. fon Pistolkorsam, M. Garlefam, V. Šlauam.⁴¹ 1999. gadā Trāvemindē notika vācbaltiešu un latviešu vēsturnieku kopīga konference, kas deva būtisku pienesumu vācbaltiešu minoritātes vēstures izziņāšanā un salīdzināja Vācijā un Latvijā pēdējos gados veikto pētījumu rezultātus. Manuprāt, sevišķi radoši bija V. Lenca, D. Henninga, I. Feldmaņa, M. Garlefa un V. Šlaua referāti, kas tika publicēti B. Meisnera, D. A. Lēbera un D. Henninga sastādītajā grāmatā “Vācu tautas grupa Latvijā”.⁴² Tās galvenais mērķis bija objektīvi atspoguļot vācbaltiešu minoritātes cīņu par savas etniskās un kultūras identitātes saglabāšanu Latvijas nacionālajā valstī starpkaru periodā un centienus gūt cienjamu vietu demokrātiskā sabiedrībā. Turpmākie notikumi pierādīja, ka lielākais šķērslis tam bija nevis latviešu nacionālisms, bet gan Vācijas nacionālsociālisms, kas atrāva vācbaltiešus no Latvijas un aizveda viņus uz traģisku nekurienu. Vācbaltiešu attieksme pret nacismu un Trešo reihu atklāti un principiāli atklāta 2008. gadā izdotā M. Garlefa sastādītā rakstu krājumā “Vācbaltieši, Veimāras Republika un Trešais reihs”.⁴³ Tajā iekļauti tādi pētījumi kā Dž. Haidena apcere par Paulu Šimani, M. Šrēdera – par vācbaltiešu nacistu “kustību”, V. Lenca – par vācbaltiešu dalību Vācijas drošības policijas un SD rīcības grupās, V. Šlaua – par vācbaltiešiem vērmahtā, M. Šrēdera – par viņu sakarnieku lomu A. Vlasova armijā u.c. No latviešu vēsturniekiem krājumā vārds dots K. Kangerim, kurš patiesīgi raksta par vācbaltiešu dalību nacistu okupācijas pārvaldē Latvijā 1941.–1945. gadā. Tā ir skarba vācbaltietības līdzvainas atzīšana. Tas ir pateikts, un viņu vēsture vairs nav nesenās pagātnes tumšo darbu ķīlniece.

Vācbaltiešu zinātnieki D. A. Lēbers, M. Garlefs, D. Hennings un arī angļu vēsturnieks Dž. Haidens atzīst, ka izcilākais 20. gadsimta vācbaltietis ir nacisma un jebkura cita totalitārisma pretinieks Pauls Šīmanis. Pēc D. Henninga iniciatīvas un viņa vadībā 1999. gadā Rīgā tika izdots P. Šīmaņa rakstu izlases tulkojums latviešu valodā "Eiropas problēma". Tajā ietverti arī raksti par tēmu "Vācbaltieši, latvieši un Latvijas valsts", kuros atklājās viņa patriotiskās jūtas un pienākuma apziņa, cenšanās samierināt etniskos kopumus Latvijā.⁴⁴ 1939. gada repatriāciju P. Šīmanis dēvē par nāvēspriedumu vāciešiem Baltijā.⁴⁵ Pateicoties izcilā tiesībzinātnieka D. A. Lēbera dāsnai palīdzībai, 2000. gada oktobrī Latvijas Zinātņu akadēmijā notika zinātniska konference "Paula Šīmaņa vēsturiskais devums etniskās saskaņas veidošanā Eiropā un Latvijā". Tajā referēja J. Stradiņš, M. Garlefs, Dž. Haidens, R. Apsītis, I. Feldmanis, L. Dribins.⁴⁶ Zīmīgi, ka starp 19 dižākajiem Latvijas demokrātiem un humānistiem grāmatā "Personība un demokrātija" nosaukti P. Šīmanis un D. A. Lēbers.⁴⁷ Acīmredzot tieši šie cilvēki likuši nozīmīgākos pamatakmeņus latviešu un vācbaltiešu izlīgumam.

2000. gadā klajā nāca L. Dribina un mākslas zinātnieka O. Spāriša grāmata "Vācieši Latvijā", kurā daudzas lappuses stāsta gan par sarežģītām un bieži naidīgām attiecībām, gan par sadarbības un vienotas kultūras telpas veidošanu starp abiem etniskajiem kopumiem. Grāmatas autori ir vienisprātis, ka vācbaltieši kopš 18.–19. gadsimta ir devuši tādas Eiropas mēroga kultūras vērtības, kuras ierindoja Latviju Eiropas skaistāko pilsētu un piļu galerijā. Etniskais pretnostatījums izzuda, bet šīs vērtības palika.⁴⁸

Svarīgu pienesumu latviešu un vācbaltiešu attiecību vēstures no-skaidrošanā 2004. gadā deva vēstures doktora Raimonda Cerūža grāmata "Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starpnacionālie aspekti", kura tapusi kā Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Rakstu sērijas "Vēsture" 1. sējums. Autors secina, ka 18. novembris neradīja pozitīvu pavērsienu latviešu un vācbaltiešu starpā, kaut arī viņi bija sabiedrotie pretboļševistiskajā karā. Vācu "baltais terors" bijis "tipisks vietējo vāciešu politiskās tuvredzības paraugs", kas noveda pie vēl viena kara Latvijā, pie Cēsu kaujām. Tās gan apturēja divu Latvijas tautību pilsonkara briesmas, taču radīja arī tādus "nacionālistiskus stereotipus", kuri neļāva vācbaltiešu minoritātei tuvoties iecerei par "Latvijas nacionalitāšu valsts" izveidi.⁴⁹ R. Cerūža skatījumā P. Šīmaņa labajām idejām vienmēr sekoja pašu vācbaltiešu "pretargumenti". Pozitīvus argumentus deva vācu kultūrautonomija un demokrātiskās tiesības, bet tas bija par maz, lai kompensētu zaudētos īpašumus un dominanti pilsētās. R. Cerūzis kritizē arī vēstures falsifikācijas un pārspilējumus, piemēram, Rīgas atbrīvošanas 1919. gadā nopelnu piešķiršanu J. Baloža brigādei, noklusējot landesvēra izšķirošo lomu

lielinieku padzišanā. Ļoti interesanta un brīdinoša ir tā grāmatas daļa, kurā parādīts vācbaltiešu korporatīvo sakaru separātisms. “Vācbaltiešu uzņēmumi, līdzīgi kā visa vācbaltiešu sabiedrība kopumā, darbojās kā noslēgta interešu grupa.”⁵⁰ Te gan vajadzēja pievienot secinājumu, ka šī marginalizācija sevišķi pastiprinājās pēc 1933. gada un tas notika nacistiskās Vācijas ietekmē.

BALTIJAS TAUTU MINORITĀTES

Lietuviešu mazākumtautības vēsturei veltīta Ērika Jēkabsona grāmata “Lietuvieši Latvijā”, kas izdota 2003. gadā LU FSI projekta “Mazākumtautības Latvijā” ietvaros. Šis darbs parāda, ka 19. gadsimtā Rīgā un Liepājā izveidojās lietuviešu nacionālās kustības atzari, kuriem bija zināma loma Lietuvas valsts atjaunošanā. Viņi piedalījās Lietuvas un Latvijas Brīvības cīņās un ātri iekļāvās demokrātijas politiskās norisēs. Ē. Jēkabsons izpētījis lietuviešu kultūras attīstību Latvijā gan tās katoļiskajā, gan kreisajā veidolā. Pat padomju okupācijas apstākļos Latvijā lietuvieši prata sapulcēties un sajūst savu patību. Atjaunotā lietuviešu kopiena sevi spilgti pieteica 1991. gada janvāra dienās, uzturot sakarus starp Latviju un Lietuvu. Šī tradīcija turpinās mūsu dienās kā baltu vienības izpausme. Tomēr Ē. Jēkabsonam vajadzēja pievērst lasītāju uzmanību arī lietuviešu kopienas sarežģītām iekšējām problēmām, organizācijas sašķeltībai Viļņas un Rīgas “virzienos”, rusifikācijas un sovetizācijas seku pārvarēšanas gausumam lauku apvidos. To viņš nav slēpis, bet taktiski izvērtējis citās publikācijās, piemēram, rakstā “Lietuvieši Latvijā”, cenšoties būt samierinātājs.⁵¹

Igauņu kopienas vēstures aprises iezīmējuši trīs autori: Tenu Karma, Kārlis Krūzs un Linda Dumpe, un viņu pētījumi publicēti 2007. gadā rakstu krājuma “Mazākumtautības Latvijā” nodaļā “Igauņi Latvijā”.⁵² Tur reljefi skatāma Latvijā dzīvojošo igauņu galvenā rūpe – savas nacionālās identitātes savienošana ar Latvijas un Igaunijas draudzības veicināšanu un aktīvu dalību abu valstu kultūras dzīvē. Šis motīvs vērojams arī 2008. gadā Tallinā izdotajā grāmatā “Tava, mana un mūsu Rīga”, kas rāda igauņu dzīves hroniku Latvijas galvaspilsētā.⁵³

POĻU VĒSTURE LATVIJĀ

Var teikt, ka poļu minoritātes vēsturi Latvijā uzrakstījis Ēriks Jēkabsons. Viņa poļu valodas prasme un bagātīgās zināšanas par poļu nācijas vēsturi ļāva ātri izziņāt un analizēt vietējo poļu sabiedrisko dzīvi kopš 1918. gada. No 1920. gada poļu etniskā minoritāte Latvijā kļuva par politikas un kultūras subjektu, bet Latgalē – par vienu no šī reģiona vadošiem faktoriem. Grāmatā “Poļi Latvijā” Ē. Jēkabsons sniedz svarīgu historiogrāfisku liecību: Rīgā un Liepājā poļiem nebija pretenziju pret Latvijas valsti, bet Latgalē, kur 20. gadu pirmajā pusē

viņi bija novada inteliģences, ierēdniecības un kultūras darbinieku kodols, poļi pretendēja uz zināmu separātismu un Latgales kultūras pārraudzību. Savukārt latviešu nacionālistiskās aprindas Latgalē uzskatīja poļus par novada latviskošanas galvenajiem pretiniekiem. Tā tas acīmredzot arī bija. 1920. gadā Polijas armijas izšķirošā dalība Latgales atbrīvošanā ļoti cēla vietējo poļu nacionālo reģionālo pašapziņu. Ē. Jēkabsons atzīmē: nepatika pret Latvijas nacionālo valsti poļu sabiedrībā tika uzskatīta par patriotisma pazīmi.⁵⁴

Grāmatā lasām, ka 30. gados daudzi poļi saprata sava poliskuma šaurību un, saglabājot jūtas pret Poliju, izvēlējās integrēšanos Latvijas Republikā. Viņi kļuva divkārtīgi patrioti un nacionālisti. Tādēļ jau padomju okupācijas pirmajā gadā tik daudzi poļi tika represēti un izsūtīti.

Ē. Jēkabsona zinātniskā pētījuma liels sasniegums ir informācijas iegūšana par nacionāli noskaņoto poļu pretošanās kustību nacistiskajiem okupantiem Latvijā. Viņš parāda, ka Latvijā izveidojās poļu patriotu partizānu armijas "Armia Krajowa" ("Tēvzemes armija") vienības, tās ziemeļaustrumu flangš. Par to detalizēti stāsta Ē. Jēkabsona raksts "Poļu nacionālās pretošanās kustība Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1944)".⁵⁵ Šo stāstījumu papildina viņa raksts "Poļi Latvijā" grāmatā "Mazākumtautības Latvijā".⁵⁶

Varam secināt: Latvijas poļu kopiena bija kā Latvijas, tā Polijas un visas poļu tautas antinacistiskās cīņas sastāvdaļa Otrajā pasaules karā.

Pilnīgi loģiski, ka, sākoties Latvijas tautas Trešajai atmodai, tieši poļi bija pirmie minoritāšu nacionālās esamības atjaunotāji.

AUSTRUMSLĀVU MINORITĀŠU VĒSTURES HISTORIOGRĀFIJA LATVIJĀ

KRIEVU MINORITĀTE

Šī minoritāte ir un paliks pati daudzskaitlīgākā, un tai ir ilga priekšvēsture, kas iesniedzas jau 12. gadsimtā. Tomēr pēc Latvijas neatkarības atgūšanas šīs minoritātes atdzimšana notika lēni un, liekas pat, negribīgi. Prevalēja "otrās kopienas" vadošās tautības cerībapziņa. Tādēļ arī krievu minoritātes vēstures rakstīšana bija tikai dažu entuziastu nopelns. Katrā ziņā publikāciju skaits nekādi nav proporcionāls šīs minoritātes vēstures plašajam mērogam. Par pašu nozīmīgāko darbu jāatzīst vēsturnieces Tatjanas Feigmanes grāmata "Krievi pirmskara Latvijā: Ceļā uz integrāciju", kas iznāca 2000. gadā.⁵⁷ T. Feigmanes grāmata pārlicina, ka krievu kopiena bija patstāvīga nacionāla un etnokultūriska mazākumtautība, kura radīja savu kultūras un izglītības tīklu, pati rūpējās par savas identitātes saglabāšanu. Tā bija pilnīgi neatkarīga no PSRS, tās vadība bija krieviski patriotiska, bet

antiboļševistiska. Sevišķi vērtīga bija krievu kultūras saglabāšana tās tradicionālā veidā. Šai kopienai bija cieši sakari ar krievu inteliģences emigrāciju Rietumeiropā, bet tā nenorobežojās no latviešu kultūras. Tā sekoja izcilā krievu domātāja un politiķa Pāveta Miļukova padomam: kļūstiet par Latvijas iedzīvotājiem, pieņemiet šo statusu.

Tālaika krievu kopienai bija arī izcili līderi. Viens no viņiem – Meletijs Kaļistratovs objektīvi novērtēts T. Feigmanes rakstā “Krievu minoritātes tiesību aizstāvis” grāmatā “Personība un demokrātija”.⁵⁸ Viņa parāda M. Kaļistratovu kā izlēmīgu un principiālu politiķi, kas sarāva sakarus ar bankrotējošo krievu baltgvardu kustību un pieņēma kreisās demokrātijas idejas, nostājoties pret boļševismu un fašismu. Latvijas vēlētāji viņu četras reizes pēc kārtas ievēlēja par Saeimas deputātu. Viņš gāja bojā mocekļa nāvē no čekistu lodēm 1941. gadā Daugavpils cietumā.

Positīvu vērtējumu pelnījusi O. Puhļaka un D. Borisova grāmata “Krievi Latvijā no viduslaikiem līdz 19. gadsimta beigām”, kas nāca klajā Rīgā 2003. gadā kā rekomendējams mācību līdzeklis. Tā gan stāsta par Latvijas krievu minoritātes priekšvēsturi līdz 20. gadsimtam.⁵⁹ Krievi šeit pārstāvēja impērijas pamattautu, bet vienlaikus līdz 19. gs. vidum faktiski bija minoritāte vācu pārvaldītā Baltijā.

Ļoti rezultatīva bija vecticībnieku reliģiskās kopienas vēstures pētnieku darbība. (Šajā jomā darbojies vairāk nekā 20 zinātnieku un publicistu.) Šīs tēmas ceļlauzis ir vēsturnieks Arnolds Podmazovs ar savu grāmatu “Vecticība Latvijā”, kas iznāca 2001. gadā latviešu valodā. Vecticībnieki ienāca Latgalē 17. gadsimtā kā bēgļi, kuri šeit saglabāja savu konfesionālo un kultūras identitāti. Vēlāk viņi ienāca arī Rīgā un izveidoja spēcīgo Grebenščikova kopieni. Krievijas valdnieku nīsti un vajāti, viņi radīja savu īpatno reliģiskā mazākuma morāli un pārliecību, tādēļ viņiem nebija grūti pēc 1918. gada iekļauties neatkarīgās Latvijas krievu mazākumtautībā. Par to stāsta LU Filozofijas un socioloģijas institūta un Rīgas Grebenščikova vecticībnieku draudzes kopīgi sagatavotais prāvais rakstu krājums “Vecticība Latvijā”,⁶⁰ kurā ievietoti 48 raksti. Visiem tiem ir kopsavilkums latviešu un angļu valodā. Grāmata liecina, ka neatkarīgā Latvijas Republikā 1918.–1940. gadā un pēc 1990. gada vecticībnieki guva pilnīgu savas reliģiskās pārliecības un dzīves tradīcijas brīvību.

Latvijas krievu historiogrāfijai pieder arī Ilgas Apines un Vladislava Volkova kopdarbs “Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums”, kas iznāca 2007. gadā. Tā pirmo daļu “Krievu problēma Latvijas vēsturē” sagatavoja I. Apine. Viņa stāsta, kā soli pa solim krievi samierinājās ar 1918. gada 18. novembrī proklamēto Latvijas Republiku un lojālās attiecības ar valsts varu “nesašķobīja pat K. Ulmaņa apvērsums”, tika radītas Latvijas krievu kultūras dzīves tradīcijas.⁶¹ Taču padomju totalitārisms sagrāva šo kultūru un

sovetizēja vietējos krievus, turklāt te ieplūda simtiem tūkstošu PSRS krievu ieceļotāju, kuriem bija cita mentalitāte un identitāte. Tomēr arī tad, dzīvojot Latvijā, daudzi no viņiem sāka ievērot vietējās materiālās un sadzīves kultūras tradīcijas. Pakāpeniski radās jauna vietējā krievu inteliģence ar demokrātiskāku un humānāku domāšanu un dzīvesveidu. Pēc PSRS sabrukuma “apjukušai un dezorientētai krievu iedzīvotāju masai” tā bija ceļrādis jaunai dzīvei.⁶² Taču vairums krievu nespēja pieņemt nacionālās valsts likumdošanu un etnopolitiku, un tas noveda pie 1999.–2004. gada spriedzes izglītības un valodas tiesību jomā. I. Apine uzskata, ka Latvijā ieviesusies “etniskā demokrātija”, kura nespēj sadzīvot ar lielu mazākumtautību.⁶³ Šim zinātnieces secinājumam nevar piekrist, jo Latvijā nav etnisko tiesību gradācijas ar tai raksturīgiem ierobežojumiem.

V. Volkovs grāmatas otrajā daļā “Krievu minoritātes kolektīvā identitāte Latvijas Republikā”, kas atspoguļo socioloģisku pētījumu, sniedz būtisku kopsecinājumu: mūsdienu Latvijas krieviem vissvarīgākās ir nevis individuālās tiesības, bet grupas kolektīvās tiesības, viņus raksturo nevis politiskā, bet lingvistiskā identitāte un tieksme apvienot ap sevi visus, kuri ģimenē galvenokārt lieto krievu valodu un ir pilnīgi pakļāvušies Krievijas informācijas telpai.⁶⁴ – Tāds ir Latvijas krievu zinātnieka redzesviedoklis un reizē materiāls politiķu pārdomām un darbībām.

BALTKRIEVU MINORITĀTES PROBLĒMA

Par baltkrieviem, balstoties uz jaunākajiem pētījumiem, raksta Ilga Apine un Ēriks Jēkabsons.

I. Apines viedoklis pausts viņas rakstā “Baltkrievi Latvijā”, publicētā 2007. gadā krājumā “Mazākumtautības Latvijā”.⁶⁵ Tur lasām, ka 1918.–1940. gadā baltkrievi maksimāli izmantojuši Latvijas liberālo likumdošanu un izveidojuši savas nacionālās kultūras un izglītības zonu. Politiski baltkrievi bijuši mazaktīvi. Taču K. Ulmanis likvidējis baltkrievu skolas (kādēļ?), tās atjaunotas vācu okupācijas laikā, veidojot pretsvaru Latgales poļiem. Padomju okupanti veicinājuši baltkrievu pārkrievošanos. Atjaunotā Latvijas Republikā atkal izveidojusies baltkrievu humanitārā inteliģence, kura cenšas atjaunot Latvijas baltkrievu etnisko identitāti, arī pēckara ieceļotājos no Baltkrievijas. Tā secina I. Apine.

Ē. Jēkabsons 2001. gadā publicētā rakstā “Baltkrievi Latvijā 1918.–1940. gadā” arī atzīst, ka Latvijā 1918.–1940. gadā notika baltkrievu nacionālās inteliģences rašanās, sākusies viņu “atpoļošana”. Latvijas tiesvedība secinājusi, ka baltkrievu nacionālā atdzimšana nav vērsta pret Latviju (Latgalē), bet pret PSRS un Poliju. Dominējusi pretpadomju orientācija. Taču baltkrievu zemnieku un strādnieku noskaņojums bija kreiss un labvēlīgs PSRS. Pieļauta daļēja kultūras sadarbība

ar Baltkrievijas PSR. Latvijas baltkrievi politiski sašķēlušies. Tas izpaužas arī pēc Latvijas okupācijas. Vieni atbalstīja padomju varu, citi, t.sk. baltkrievu līderis K. Jezovitovs, sadarbojās ar nacistu okupantiem un formēja baltkrievu bruņotos pretpadomju spēkus.⁶⁶

Abi cienījamie autori tomēr nav izskaidrojuši, kādēļ 20. gs. 30. gados baltkrievu skaits Latgalē strauji samazinājās, pieaugot poļu un krievu skaitam. Bet, ja ieskatāmies Latvijas baltkrievu pēdējo 18 gadu vēsturē, tad liekas, ka atkal notiek viņu krasa sašķelšanās, kas vērsta: 1) uz savu etnisko un Latvijas nacionālo identitāti; 2) uz savu etnisko un Baltkrievijas nacionālo identitāti; 3) uz krievisko etnicitāti un Krievijas nacionālo identitāti. Šis process vēl rūpīgi jāpēta.

APKOPOJOŠĀS PUBLIKĀCIJAS

Latvijas etnisko minoritāšu vēsturi kopumā atspoguļo vairākas plašas publikācijas.

1. Vispirms jānosauc Latvijas vēstures institūta sagatavotā izdevuma "20. gadsimta Latvijas vēsture" II daļas "Neatkarīgā valsts 1918–1940" nodaļas "Valsts nacionālā politika", "Baltvācieši Latvijas valstī", "Krievi, ebreji, poļi u.c. nacionālās minoritātes". To autori H. Šimkuva, V. Zelče, Ē. Jēkabsons un R. Greitjāne snieguši objektīvu, zinātniski korektu kopskatījumu, kas balstās uz ļoti plašu avotu un literatūras klāstu.⁶⁷ Varam secināt, ka Latvijas valsts neapdraudēja nevienas minoritātes identitāti. Tika rasts kompromiss ar poļu nacionālistisko opozīciju. Vācbaltiešu integrāciju apgrūtināja pagātnes sāpīgās pretrunas (bija dažāda vēstures izpratne), daļa baltvāciešu neticēja latviešu dibinātas valsts ilgstošai eksistencei, prasīja sev privilēģijas. Tās bija iluzoras prasības gan no iekšpolitikas, gan ārpolitikas iespēju viedokļa. Vēlāk atklājās: nacistiskā Vācija nebija ieinteresēta vācbaltiešu kopienas saglabāšanā. Viņus aizveda uz Rietumpoliju.

2. Leo Dribina monogrāfijā "Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas" (Rīga, 2004) Latvijas etnisko minoritāšu vēstures ceļš iekļauts Viduseiropas vēstures ritējumā un Latvijas pieredze salīdzināta ar citu valstu pieredzi. Uz šī fona Latvija nav zaudētāja, bet Austrumeiropas valsts, kas pratusi samērot pamatnācijas un minoritāšu sabiedrisko dzīvi kopējo interešu un Eiropas miera līdzsvara vārdā.

3. Rakstu krājums "Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne" (Rīga, 2007; sastādītājs L. Dribins) tika gatavots kā minoritāšu un valsts iestāžu darbiniekiem domāta rokasgrāmata. Tajā vēstures apskati savijas ar katras lielākās minoritātes pašreizējā stāvokļa aprakstu. Aplūkota arī lībiešu tēma. Autori I. Apine, R. Blumberga, Ē. Jēkabsons, T. Karma, L. Dumpe, K. Krūzs, V. Volkovs, L. Dribins, M. Vestermanis, M. Mellers, V. Ščerbinskis sadarbojās, lai izveidotu kolektīvai monogrāfijai līdzīgu tekstu. Tajā iekļauta arī ukraiņu tēma, kaut gan viņi

vēl nav Latvijas nacionālā etniskā minoritāte, bet tuvojas šai kvalitātei (par to raksta Ē. Jēkabsons un L. Dribins).⁶⁸ Autoru kolektīvs uzskata minoritāšu vēsturi par lielu pieredzes bagātību. Grāmata sniedz Latvijā dzīvojošo etnisko kopumu identitātes veidošanās sarežģītā procesa atšifrējumu Latvijas vēstures kontekstā.

Nevienā citā Eiropas valstī nav uzrakstīta tik plaša un kompleksa etnisko minoritāšu vēsture kā Latvijā. Tā nav nejaušība. Latvijā joprojām 40 procenti iedzīvotāju ir minoritāšu ļaudis, un viņu vēsture ir liela daļa no Latvijas vēstures. Jāatzīst: minoritāšu vēstures rakstīšanā visaktīvākie bijuši latvieši, vācbaltieši un ebreji. Acīmredzot viņiem šī vēsture ir bijusi ļoti tuvu pie sirds gan priekos, gan sāpēs, vairāk gan grūtību un pretrunu risinājumos. Historiogrāfija ir šīs vēstures spogulis.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ LPSR Izglītības ministrijas pārskata dati 1990. gadā (dienesta vajadzībām).
- ² Распределение населения по национальности и языку по Латвийской ССР (Для служебного пользования). – Рига, 1989. – С. 85, 86.
- ³ Latvijas Tautas fronte. Pirmais gads. – Rīga, 1989. – 7. lpp.
- ⁴ Par Latvijas PSR nacionālo minoritāšu tiesībām uz nacionālo kultūratonomiju // Padomju Jaunatne. – 1989. – 3. aug.; Literatūra un Māksla. – 1989. – 5. aug.
- ⁵ Komisija nolēma lietot brīvās pasaules zinātniskajā literatūrā un valstu tiesībdokumentos esošos jēdzienus “nacionālā grupa” un “etniskā grupa”, kuri radīja mazāk iebildumu nekā jēdziens “minoritāte”.
- ⁶ Sk.: Latvijas Republikas Augstākajā Padomē // Diena. – 1991. – 25. janv.; Rīgas Balss. – 1991. – 25. janv.
- ⁷ Sk.: *Stradiņš J.* Trešā Atmoda. Raksti un runas 1988.–1990. gadā Latvijā un par Latviju. – Rīga, 1992. – 203.–216., 231.–251., 251.–254. lpp.
- ⁸ *Stradiņš J.* Kopā uz nākamo gadu tūkstoti; Piemiņai un brīdinājumam; Aizbērt bedres un uzcelt tiltus // *Stradiņš J.* Trešā Atmoda .. – 255.–264. lpp.
- ⁹ Sk.: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1988. – Nr. 10. – 103.–130. lpp.
- ¹⁰ *Straume A.* Starpnacionālās attiecības Latvijā (1920–1940) // Pretstatu cīņā. Latvija 1917–1950. – Rīga, 1990. – 159.–175. lpp.
- ¹¹ *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas vāciešu izceļošana 1939. gadā // Pretstatu cīņā .. – 208.–236. lpp.
- ¹² *Šimkuva H.* Ieskats Latvijas vāciešu partiju vēsturē (1918–1934) // Literatūra un Māksla. – 1990. – 13. janv.; *Schimkuva H.* Die Probleme des deutschen Schulwesens in der Republik Lettlands (1919–1939). Ergebnisse und Aufgaben der historischen Forschung // Nordost-Archiv. Neue Folge. – 1992. – Band 1, Heft 2.
- ¹³ *Bergmanis H.* Ebreji Latvijas vēsturē // Latvijas likteņgadi. IV. – Rīga, 1990. – 120.–148. lpp.

- ¹⁴ *Dribins L.* Ebreju tēma latviešu presē; Latvijas ebreju uguns stabs // Dieņa. – 1993. – 26. maijs, 20. nov.
- ¹⁵ Евреи в Даугавпилсе. Исторические очерки. – Даугавпилс, 1993; то же: Книга вторая. – Даугавпилс, 1999; то же: Книга третья. 1–2 часть. – Даугавпилс, 2001; то же: Книга четвертая. – Даугавпилс, 2005.
- ¹⁶ Latvijas ģeogrāfijas hrestomātija. Iedzīvotāji. Mācību līdzeklis skolēniem. – Rīga, 1992.
- ¹⁷ Nacionālās un etniskās grupas Latvijā. Informatīvs materiāls. – Rīga, 1996; Национальные и этнические группы в Латвии. Информативный материал. – Рига, 1996; National and Ethnic Groups in Latvia. Informative material / Science editor L. Dribins. – Rīga, 1996.
- ¹⁸ *Apine I.* Baltkrievi Latvijā. – Rīga, 1995; *Dribins L.* Ukraini Latvijā. – Rīga, 1995.
- ¹⁹ *Volkovs V.* Krievi Latvijā. – Rīga, 1996.
- ²⁰ *Jēkabsons Ē.* Poļi Latvijā. – Rīga, 1996.
- ²¹ *Dribins L.* Ebreji Latvijā. – Rīga, 1996.
- ²² Sk.: Даугава. – 1996. – № 3. – С. 153–155.
- ²³ *Vestermanis M.* Labāk iepazīt citam citu // Latvijas Vēsture. – 1996. – Nr. 5. – 153., 154. lpp.
- ²⁴ E. Vēbers bija iepriekšminēto grāmatu (par atsevišķu minoritāšu vēsturi) zinātniskais redaktors.
- ²⁵ *Vēbers E.* Latvijas valsts un etniskās minoritātes. – Rīga, 1997. – 15. lpp.
- ²⁶ Turpat. – 81. lpp.
- ²⁷ 1998. gadā nāca klajā arī Valtera Ščerbinska grāmata “Ienācēji no tālienes. Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvji Latvijā no 19. gadsimta beigām līdz mūsdienām”.
- ²⁸ Etnisko attiecību vēsture Latvijā. Metodiska literatūra vēstures skolotājiem / Sastādītājs L. Dribins. – Rīga, 2000.
- ²⁹ *Dribins L.* Eiropas valstu minoritāšu tiesības. – Rīga, 1998. – 49.–66. lpp.
- ³⁰ *Stranga A.* Ebreji un diktatūras Baltijā (1926–1940). Otrais, papildinātais izdevums. – Rīga, 2002. – 201. lpp.
- ³¹ Turpat. – 221. lpp.
- ³² Turpat. – 326.–328. lpp.
- ³³ *Šteimanis J.* Latvijas ebreju vēsture. – Daugavpils, 1995; *Штейман И.* История евреев Латвии. – Даугавпилс, 1995.
- ³⁴ *Šteimans J.* Latgales ebreju vēstures historiogrāfija. – Rēzekne, 2000.
- ³⁵ *Волкович Б.* Из истории еврейской культуры в Латвии (1918–1940). 1–2 часть. – Даугавпилс, 2002.
- ³⁶ *Волкович Б.* Сионистское движение в Латвии (1918–1940). Книга 1. – Даугавпилс, 2008.
- ³⁷ *Dribins L., Gūtmanis A., Vestermanis M.* Latvijas ebreju kopiena. Vēsture. Traģēdija. Atdzimšana. Latvia's Jewish Community. History. Tragedy. Revival. – Rīga, 2001.
- ³⁸ *Dribins L.* Latvijas ebreju kopienas vēsture. Īss hronoloģisks atskats. The History of the Jewish Community in Latvia // *Dribins L., Gūtmanis A., Vestermanis M.* Latvijas ebreju kopiena .. – 9.–81. lpp.
- ³⁹ *Dribins L.* Ebreji Latvijā. Otrais, papildinātais izdevums. – Rīga, 2002. – 7.–32., 181.–184., 192.–200., 203.–240. lpp.

- ⁴⁰ *Gordon F.* Latvians and Jews between Germany and Russia. – Memento, 1990; *Gordons F.* Latvieši un žīdi spilēs starp Vāciju un Krieviju. – Stokholma; Rīga; Toronto, 1994, 2001.
- ⁴¹ Sk.: *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder* / Hrsg. G. von Pistohlkors. – Berlin, 1994; *Zwischen Konfrontation und Kompromiss. Oldenburger Symposium* / Hrsg. M. Garlef. – München, 1995 (G. Pistohlkors, M. Garlefa, H. fon cur Milena u.c. raksti); *Schlau W.* Die Deutschbalten. – München, 1995; *Sozialgeschichte der Baltischen Deutschen* / Hrsg. W. Schlau. – Köln, 1997; *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich* / Hrsg. M. Garlef. – Köln, 2001; u.a.
- ⁴² *Die Deutsche Volksgruppe in Lettland* / Hrsg. B. Meissner, D. A. Loeber, D. Henning. – Hamburg, 2000. Īpaši vērtīgs šajā grāmatā ir I. Feldmaņa raksts “Die innenpolitische Entwicklung Lettlands und die deutschbaltische Minderheit 1918–1940”, 58.–69. lpp.
- ⁴³ *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich. Band 2* / Hrsg. M. Garleff. – Köln; Weimar; Wien, 2008.
- ⁴⁴ *Šīmanis P.* Eiropas problēma. Rakstu izlase. – Rīga, 1999. – 131.–164. lpp.
- ⁴⁵ Turpat. – 169. lpp.
- ⁴⁶ Par Latvijas un Eiropas demokrātu, patriotu, konsekventu eiropieti un pasaules taisno // Latvijas Vēstnesis. – 2000. – 3. okt.
- ⁴⁷ Personība un demokrātija. Metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē. – Rīga, 2005. – 33.–36., 83.–86. lpp.
- ⁴⁸ *Dribins L., Spārītis O.* Vācieši Latvijā / Red. E. Vēbers. – Rīga, 2000. – 162.–215. lpp.
- ⁴⁹ *Cerūzis R.* Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starpnacionālie aspekti. – Rīga, 2004. – 82., 83. lpp.
- ⁵⁰ Turpat. – 235. lpp.
- ⁵¹ *Jēkabsons Ē.* Lietuvieši Latvijā // Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. – Rīga, 2007. – 61. lpp.
- ⁵² *Karma T.* Igaunī Latvijā līdz neatkarīgās valsts radīšanai; *Dumpe L.* Igaunī Latvijas Republikā 1918.–1940. gadā; *Krūzs K.* Igaunī Latvijā no 1940. gada līdz mūsdienām // Mazākumtautības Latvijā .. – 67.–90. lpp.
- ⁵³ Sinu, minu ja meil Riia / Sastādītājs Juri Valge. – Tallina, 2008.
- ⁵⁴ Sk.: *Jēkabsons Ē.* Poļi Latvijā. – 28., 29. lpp.
- ⁵⁵ Sk.: Okupācijas režīmi Latvijā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 10. sēj.) – Rīga, 2004. – 240.–276. lpp.
- ⁵⁶ Sk.: Mazākumtautības Latvijā .. – 172.–175. lpp.
- ⁵⁷ *Фейгмане Т.* Русские в довоенной Латвии: На пути к интеграции. – Рига, 2000. – 384 с. Sk. arī: *Feigmane T.* Krievi Latvijā un Saeimas vēlēšanas (1920–1934) // Latvijas Arhīvi. – 1995. – Nr. 3. – 29.–34. lpp.; u.c.
- ⁵⁸ *Feigmane T.* Krievu minoritātes tiesību aizstāvis – padomju represiju upuris Meletijs Kaļistratovs // Personība un demokrātija .. – 41.–44. lpp.
- ⁵⁹ *Пухляк О., Борисов Д.* Русские в Латвии со средневековья до конца 19 века. – Рига, 2003.
- ⁶⁰ Староверие в Латвии / Ответственный редактор-составитель И. Иванов. – Рига, 2005.
- ⁶¹ *Apine I., Volkovs V.* Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums. – Rīga, 2005. – 43.–45. lpp.

- ⁶² Turpat. – 55., 56. lpp.
⁶³ Turpat. – 88. lpp.
⁶⁴ Turpat. – 132.–150. lpp.
⁶⁵ *Apine I.* Baltkrievi Latvijā // Mazākumtautības Latvijā .. – 190.–208. lpp.
⁶⁶ *Jēkabsons Ē.* Baltkrievi Latvijā 1918.–1940. gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2001. – Nr. 4. – 104.–129. lpp.; *Jēkabsons Ē.* Baltkrievu sabiedriski politiskā darbība Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941.–1945. gadā // Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 13. sēj.) – Rīga, 2004. – 306.–331. lpp.
⁶⁷ 20. gadsimta Latvijas vēsture. II. Neatkarīgā valsts 1918–1940 / Atbildīgais red. V. Bērziņš. – Rīga, 2003. – 305.–307., 311.–317., 338.–369. lpp.
⁶⁸ *Jēkabsons Ē.* Ukraiņi Latvijā // Mazākumtautības Latvijā .. – 266.–274. lpp.; *Dribins L.* Ukraiņi atajunotā Latvijas Republikā // Turpat. – 275.–281. lpp.

Leo Dribins

DIE HISTORIOGRAPHIE DER NATIONALEN MINDERHEITEN IN LETTLAND Zweiter Teil. Die Historiographie der nationalen Minderheiten in Lettland in der erneuerten Republik Lettland. 1990–2008

Zusammenfassung

Mit diesem Artikel wird die Forschung zum Thema (siehe “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” 2008, Nr. 3, S. 117–139) abgeschlossen. Der Verfasser zeigt die Erneuerung vieler Organisationen und Vereine, die ehemals die nationalen Minderheiten repräsentierten und Minderheitenrechte im Sinne der Kulturautonomie forderten. An der Spitze dieser Bewegung standen polnische und jüdische Minderheiten, die von Bürgern Lettlands geleitet wurden. Am 19. März 1991 verabschiedete das lettische Parlament das Gesetz “Über die freie Entwicklung und die Rechte auf kulturelle Autonomie der nationalen und ethnischen Gruppen Lettlands” und deklarierte damit juristisch die Wiederherstellung der Minderheitenrechte in Lettland. Bis 1995 waren 150 Minderheitenvereine gegründet. So entstand der Unterbau für die erneuerte Historiographie der Minderheiten.

Die Initiative kam von den lettischen Akademikern wie Jānis Stradiņš, Ilga Apine, Elmārs Vēbers u.a., die im Zeitraum von 1989–2002 ihre ersten Artikel über die Geschichte der Minderheiten veröffentlichten. Im 1991–1994 erschienen Leo Dribins erste Beiträge über die Vergangenheit der Juden in Lettland. Eine Zusammenfassung dieses Thema stellte der Direktor der jüdischer Mittelschule Hone Bregman vor. In Daugavpils

entstand eine Forschungsgruppe jüdischen Historiker (J. Šteimans, Z. Jakubs, B. Wolkowitsch u.a.), die Bücher über die Geschichte der Judengemeinde der Stadt Daugavpils (Dünaburg) vorbereiteten.

Seit 1995 gewann die monographische Richtung der Geschichtsschreibung Oberhand. Erschienen sind Bücher wie "Ukrainer in Lettland" (L. Dribins), "Weissrussen in Lettland" (I. Apine), "Juden in Lettland" (L. Dribins), "Russen in Lettland" (W. Wolkovs), "Polen in Lettland" (Ē. Jēkabsons), "Litauer in Lettland" (Ē. Jēkabsons), "Deutsche in Lettland" (L. Dribins, O. Spāritis), "Der lettische Staat und die ethnische Minderheiten" (E. Vēbers) u.a. 1998 erschien für den Schulbedarf ein Lehrbuch "Die Geschichte der Minderheiten Lettlands". A. Stranga lieferte mit seinem Buch "Die Juden und die Diktaturen im Baltikum (1926–1940)" eine baltische regionale Fassung der historischen Situation. Damit begann auch eine Analyse der Ethnopolitik der Baltischen Staaten.

Die deutschbaltische Historiographie wurde in Deutschland weiterentwickelt. Besonderen Wert haben Bücher wie "Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder" (Herausgeber G. von Piskolko), "Die Deutschbalten" (W. Schlau), "Sozialgeschichte der Baltischen Deutschen" (W. Schlau), "Deutschbalten. Weimarer Republik und Drittes Reich" (Hrsg. M. Garlef). In Lettland hat der Historiker R. Cerūzis mit seiner Monographie "Der Deutsche Faktor in Lettland (1918–1939)" wesentliche Ergänzungen zu diesem Thema beigetragen.

Nach 2000 wurden auch neue Forschungen zur Geschichte der russischen Minderheit vorgestellt: T. Feigmane "Die Russen in Vorkriegs-Lettland"; O. Puhlak, D. Borisov "Die Russen in Lettland vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts"; "Die orthodoxen Russen in Lettland" (Hrsg. I. Ivanov), I. Apine, W. Wolkovs "Identität der lettländischen Russen" u.a. Damit ist die Historiographie der Russen in Lettland in den Grundlinien aufgearbeitet.

Die Geschichte der Juden bekam weitgehende Ergänzungen in mehreren Büchern, z.B., "Die Juden Lettlands" (L. Dribins) und besonders in der kapitalen Arbeit von A. Stranga "Die Juden im Baltikum. Von den Anfängen bis zum Holocaust (14. Jh. – 1945)".

Mehrere Bücher über die Juden in Ostlettland (Latgale) hat J. Šteimans veröffentlicht, darunter "Die Historiographie der Geschichte der Juden in Latgale" (Rēzekne, 2000, 148 S.).

Einen Abriss über die ganze Geschichte der Minderheiten Lettlands gibt das 2007 herausgegebene Handbuch "Die Minderheiten Lettlands" (Hrsg. L. Dribins), das auch als Lehrbuch benutzt wird.

Lettland ist der einzige Staat der Europa Union, wo die Geschichte der ethnischen und nationalen Minderheiten im Großen und Ganzen solche breite Beachtung zuteil wurde. Das ist nicht erstaunlich, da 40% der Bevölkerung Lettlands aus Minderheiten kommen. Sie haben ein Recht auf ihre eigene Historiographie.